

Uudistunut semantiikan oppikirja

HANS REGNÉLL *Semantik*. Filosofiska och språkvetenskapliga grundfrågor inom betydelseläran. Toinen painos. Scandinavian university books, Läromedelsförlagen, Stockholm 1971. 193 s.

Kielitieteellisen ja filosofisen semantiikan välillä on olennainen ero. Kielentutkijalle luonnollisten kielten semanttisten rakenteiden ja lainalaisuuksien tutkiminen on joko tavoite sinänsä tai tie kieltenopetuksen, tekstien tulkinnan, käännöstyön ja muiden sentapaisten käytännön toimien yksinkertaistamiseen. Filosofia kieli puolestaan kiinnostaa etupäässä selvien, loogisten ajatusten ilmaisuvälineenä. Tämän vuoksi filosofinen semantiikka on runsaasti askaroinut erilaisten määritelmäkysymysten parissa.

Ovatko filosofin ja kielentutkijan semanttiset intressit kuitenkin täysin erisuuntaiset? Lundin yliopiston teoreettisen filosofian dosentti Hans Regnéllin mielestä eivät ole. Intressien yhteisyydestä todistaa mm. se, että kielen ominaisuuksiin ja mahdollisuuksiin liittyvät kysymykset ovat viime vuosikymmeninä saaneet entistä näkyvämmän sijan filosofien harastuksissa, ja vaikka semantiikka on pitkään ollut jotakuinkin syrjässä lingvistiikan kehityksen valtauomista, kielimiestenkin kiinnostus semantiikkaan on selvästi lisääntynyt. Niinpä Regnéll haistaaakin semantiikassa tärkeän filosofien ja lingvistien yhteistyöalan.

Regnéllin *Semantik*-teoksen ensimmäinen painos ilmestyi jo toista vuosikymmentä sitten, vuonna 1958. Silloinen 188-sivuinen oppikirja sisälsi tiiviin esityksen merkitysopin peruskysymyksistä; näkökulma oli tietenkin voittopuolisesti filosofinen. Merkitysopin kysymyksiä koskettavan tutkimuksen nopea kasvu sekä filosofian että lingvistiikan alalla on kuitenkin tehnyt tarpeelliseksi uuden laitoksen valmistamisen suosituksi tulleesta teok-

sesta. Vaikka tänä vuonna ilmestynyt uudispainos onkin suurimmalta osaltaan edellisen kaltainen, useat lisäykset ja vanhankin tekstin kohdittainen uudelleen kirjoittaminen on modernistanut teosta tuntuvasti.

Kielitieteen kannalta merkittävin lisä on epäilemättä transformaatiokieliopin noteeraaminen. Asiaa käsitellään uudispainoksessa kahtaalla: eriateisia kielellisiä yksiköjä esittelevään kolmanteen lukuun on lisätty katsaus transformaatiokieliopin sääntöjärjestelmään, ja semantiikan kannalta asiaan palataan yhdeksännessä luvussa, joka puuttui entisestä painoksesta tyystin. Semantiikan asema transformaatiokieliopissa esitetään ns. interpretatiivin semantiikan kannalta, jonka mukaan syntaksi on periaatteessa semantiikasta riippumaton. Että Regnéll ei ole käsitellyt kuusikymmentäluvun loppuvuosina syntynyttä ns. generatiivin semantiikan teoriaa, jonka edustajat asettavat semantiikan koko kieliopin pohjaksi, on perusteltavissa sikäli, että keskustelu generatiivin semantiikan mahdollisuuksista on paraikaa kuumana käynnissä. Jokin viittaa meneillään olevaan pohdintaan olisi ehkä kuitenkin ollut paikallaan vaikkapa vain noottina: merkitsehän uusi teoria, mikäli sen perushypoteesit osoittautuvat pitäviksi, semantiikan korottamista rengistä isännäksi. Tähän mainitsematta jääneeseen kiintoisaan teoriaan liittyy vielä keskeinen kysymys kielten pohjimmaisten merkitysyksikköjen mahdollisesta universaalisuudesta, jolla jo vanhastaan on filosofienkin relevanssinsa. Olettavathan eräät kielimiehet, että kaikkien kielten merkitysyksiköt ovat syvimmiltään samat; eri kielten semanttisten järjestelmien erot johtuisivat vain siitä, että universaalit merkitysyksiköt reaalistuvat eri kielissä erilaisina konfiguraatioina.

Kun esiteltävä teos on luonteeltaan lähinnä oppikirja, jonka pieneen tilaan on jouduttu mahdolluttamaan hyvin suuri määrä asia-ainesta, ei tässä ole mahdollista ryhtyä systemaattisesti käsittelemään teok-

sen sisältöä. Mainitsen vain kirjan selkeän, koukertelemattoman tyylin, erinomaisten luettavuuden ja sen, että tekijä on kiitettävästi pysytellyt kiihkottoman esittelijän osassaan, kuten oppikirjanlaati-
 jan tuleekin. Kiihkottomuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei eräitä ehkä oma-
 kohtaisista sympatioista kieliviä piirteitä erottuisi. Innostuneesti kommentoidaan esim. loogisen empirismin oppia lauseen merkityksellisyyden (meningsfullhet) toteamisesta kokemuksen perusteella. Mer-
 kityksellisiä olisivat kognitiivissa mie-
 lessä vain lauseet, joiden totuudellisuus tai valheellisuus voidaan osoittaa tutki-
 malla niiden yhtäpitävyyttä kielenulkoisten tosiasioiden kanssa, ja lisäksi lauseet, jotka aina ovat tosia tai epätosia loogisen rakenteensa perusteella (analyttiset lauseet). Sen sijaan esim. poliittisten tai uskonnollisten auktoriteettien nojalla käytetyt katsomuslauseet, jotka eivät ole empiiristi tai analyttisesti todennettavissa, olisivat kognitiivisesti merkityksettömiä. Loogisen empirismin hengessä on kehitelty myös neljännessä luvussa mainittu ruotsalaisen Axel Hägerströmin käsitys arvostelmalauseiden merkityksestä. Hägerströmin edustaman ns. arvonihilistisen käsityksen mukaan puhtaat arvostelmalauseet eivät sano mitään puheena olevan olion tai seikan tosiasiallisista ominaisuuksista, vaan ne ilmaisevat pelkästään puhujan tuohon olioon tai seikkaan omaksuman asenteen. Arvostelmalauseet rinnastuvat siten lähinnä interjektioihin (hyi! voi!) tai imperatiivilauseisiin (tee se! karta sitä!).

Eräin kohdin olisi toivonut, että kirjassa esitellyt filosofiset tutkimustulokset olisi hukan laveammin kytketty lingvistiisiin sovelluksiinsa. Niinpä esim. englantilaisen filosofin J. L. Austinin vuonna 1962 postuumina julkaistut ajatukset joidenkin lauseiden ns. performatiivista funktiosta ja performatiiviverbeistä ovat innoittaneet muutamat kielimiehet ottamaan käyttöön ns. abstraktin verbin käsitteen; tällaiseen abstraktiin verbiin olisi kaikkien lauseiden merkityssisältö »upotettu» riip-

pumatta siitä, reaalistuuko tuo verbi pinta-
 rakenteessa vai ei, ja riippumatta siitäkin, onko asianomaisella lauseella performatiivi funktio Austinin tarkoittamassa mielessä vai ei. Tästä asiasta ks. tarkemmin esim. James D. McCawleyn artikkelia *The Role of Semantics in a Grammar (Bach—Harms, Universals in Linguistic Theory s. 155—*. Holt, Rinehart and Winston, Inc. 1968).

Toisen painoksen esipuheessa Regnell sanoo harkitsevansa jatko-osan kirjoittamista teokseensa. Jatko-osassa voitaisiin perusteellisemmin käsitellä semantiikan asemaa transformaatiokieliopissa.

Kirjaan sisältyy entisestään laajentunut, osin kommentein varustettu bibliografia ja tärkeimpien yksityiskohtien käsitteitä syventävä noottiosa. Uudispainokseen on myös lisätty nimi- ja asiahakemisto.

Tapani Lehtinen

Nykyaikaisen semantiikan alkeita

FRANZ HUNDSNURSCHER *Neuere Methoden der Semantik. Eine Einführung anhand deutscher Beispiele. Germanistische Arbeitshefte 2.* Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1970. 112 s.

Länsisaksalaisen Franz Hundsnurscherin laatima vihkonen »Neuere Methoden der Semantik» on tarkoitettu saksalaisten korkeakoulujen lingvistiikan proseminaarilaisten oppaaksi. Teoksen pedagogisista päämääristä johtuu, että nykyaikaisen semantiikan koko kirjavuuden edes ylimalkaisesta esittelystä on luovuttu — tuo tehtävä olisi sitäpaitsi ollut vaikea laajemmankin esityksen puitteissa. Semantiikan asema kieliopissa esitetään katzilaisen 'tulkitsevan' semantiikkamallin mukaisesti; ns. generatiivin semantiikan oppeja sivutaan vain ohimennen sel-